

Bidern

Pojava bidermajera pada u vrijeme nastupajućeg modernog doba 19. stoljeća. Demokratizaciju društva prati demokratizacija umjetnosti. Ona se očituje kao proces društvenog napretka 19. stoljeća, u kojem primarno značenje imaju probuđene individualne i nacionalne svijesti. Odlika nove demokratizirane umjetnosti njezina je pristupačnost i praktičnost. Umjetnik ili obrtnik oblikuje predmete za svoga naručitelja, dakle za novu građansku klasu, koja je preuzela od plemstva dominaciju u kulturi. Tu kulturu odredile su tehničke inovacije i prateći smisao za funkcionalnost. Stanovi nisu dvorci, i najčešće je u njima barem jedna soba višenamjenska, uglavnom primača i radna. Namještaj postaje prilagodljiv novim mjerilima. Racionalnost dovodi do višenamjenskog namještaja: primjer je lažna komoda koja se izvlačenjem stolice pretvara u pisači stol i obrnuto, vraćanjem stolice na mjesto ponovno dobiva izgled komode. Od dobrog namještaja traži se prilagodljivost društvenim običajima i stvarnom standardu naručitelja. Za razliku od ranijega, sada je namještaj rađen od dasaka i šperploča, koji se vješto furnira-

ju. Različiti dezeni prvi put dobivaju i svoju tiskanu, jeftiniju izvedbu. Jeftina fotografija zamjenjuje skupu uljnu sliku.

Često se zaboravlja da polivalentna umjetnost nije proizvod 20. stoljeća ili naših dana, kako joj se često spočitava, nego je nastala u 19. stoljeću kao posljedica novih spoznaja na području znanosti, inovacija na području tehnike, korjenitih društvenih promjena. Ona je vezana i uz pojačanu komunikaciju, koja je svladavala vrijeme i skraćivala njegovo stilsko trajanje. Svaka snažnija autorska grupacija povela je već tada puno brže svoj avangardni hod kroz stvaralačke medije. Premda je pojam avangarde rezerviran za početak 20. stoljeća, istinski ga je imalo već i 19. stoljeće. Hans Heinrich Fuseli (Füssli), William Black, Samuel Palmer, predvođeni su slikari simbolizma i nadrealizma; Aleksander Cozens i (Josef Melord) William Turner prethodnici su prvog apstraktnog slikarstva. Iza 1848. godine nižu se stilovi, pokreti, trendovi ili grupe poput preraphaelita (1848.), povijesnog slikarstva, orijentalista, realista, impresionista, karikaturista, prvog kubizma, prvih enformelista, poentilizma,

majer

u Hrvatskoj

divizionizma, primitivizma, ekspresionizma, nabista (1888.) i druga očitovanja umjetničke demokracije i individualizama 19. stoljeća, koje će naslijediti 20. stoljeće. Demokratizacija umjetnosti 19. stoljeća rađa polivalentnost kao izraz individualnih i nacionalnih snaga.

Pojam bidermajera, usporedan s pojmom romantizma, nazarena (1810.), klasicizma, i historijskog slikarstva, realizma i simbolizma, preskaču gotovo svi veliki pregledi povijesti umjetnosti. Kada se spominje, označava se regionalno i klasno. Nezaobilazan je, međutim, u svim pregledima stilskog namještaja.

Formalni vokabular bidermajera možda se najbolje iščitava u namještaju, piše Vladimir Maleković - ozbiljnost oblika, vjerodostojnost materijala, poliranje zaglađene plohe, odmjerene aplikacije, korištenje tkanina s karakterističnim uzorcima i pouzdanost uporabe.

Ono što bidermajer dovodi ili je barem uvijek vodilo u negativne konotacije bila je ljupkost, uroda, pot-

reba građanstva da stvara po svojoj mjeri predmete i slike vlastite kulture. Ne treba zaboraviti da je to sada i dominantna kultura. Dakle, primijenjenost stvari stvarnim potrebama naručitelja osnovna je karakteristika bidermajera.

U vremenu od 1815. do 1948. riješeni su problemi jeftinije izrade i pristupačnijih cijena: namještaj nije od punog drva, nego je furniran. Daska, šperploča i savršeno prijanjajući gotovo nevidljivi furnir elementi su koji su ostali do danas u primjeni. Njihovo je savršenstvo dosegnuto upravo u vrijeme bidermajera. Potreba da se u istoj sobi radi i da se primaju gosti, traži funkcionalan namještaj, koji će u jednom trenutku pisaći stol pretvoriti u ladičar mirnih površina. Trosjedi, dvosjedi, male fotelje i udobne tapetirane stolice takve su visine da kičma ne pati, a noge ne vise, niti su skvrčene. Dizajn stolica raspjevao se do izvanredne maštovitosti, ali uvijek u slijedu jednako važne funkcionalnosti. Isto je sa stolovima: postoje za najrazličitije potrebe, s preklopima i otvorima,

Jakov Stager, Djevojka iz obitelji Eisenhut, 1854. / *Jakov Stager, The girl from the Eisenhut family, 1854*

s ladicama i ladićicama za krupne i sitne stvari, za šivanje, kartanje, pisanje, za više namjena. Štoviše, stolić u rukama kreativnih majstora postaje i prava skulptura. Ili točnije, jedan oblik skriva se u drugom. To geslo višenamjenskih predmeta bit će karakteristično za funkcionalizam 20. stoljeća, kada će kreveti biti skriveni u ormaru, a trosjedi prikrivati krevete. Bidermajer je nesumnjivo vrijeme inovacija i pionirsko doba modernog funkcionalizma.

Primijenjena umjetnost bidermajera prepoznata u predmetima svakodnevne upotrebe, bez obzira radi li ih majstor stolar u naručenom broju ili velika stolarska radionica (manufaktura) prema autorskim projektima, savršeno je funkcionalna. Zbog toga je bidermajer preživio svoje vrijeme vrijednošću koja obilježava svaki dobar dizajn a koja se može svesti na sintagmu: lijepo je praktično.

Bidermajer karakterizira više primijenjena umjetnost nego slikarstvo, više oprema parka i njegova nova koncepcija nego sama arhitektura. Imperativni povratak prirodi radi spasa humaniteta filozofa Jeana Jacquesa Rousseaua (1712.-1778.) nalazio je više odjeka u 19. stoljeću nego za njegova života. Filozo-

fija slobodnog (prirodnog) čovjeka pretpostavljala je u novom građanskom društvu stvaranje suverene i slobodne države slobodnom voljom građana, koja treba biti izvor i temelj svakog ljudskog prava. No pored ideje demokratizacije društva ova se filozofija prenosi i doslovno na povratak prirodi, u smislu pridavanja više pažnje prirodnim mjestima unutar urbaniziranih cjelina, dakle vrtu i parku.

U skladu s odjecima povratka prirodi tijekom prve polovine 19. stoljeća na Tuškancu i Cmroku u Zagrebu započinje gradnja ljetnikovaca i uređivanje vrtova, vinograda, livada i romantičnih šuma, što u potpunosti mijenja dotadašnji izgled grada - piše Jasna Galjer u predgovoru. U gradnji se izmjenjuje dvostruki princip predvrta i stražnjeg vrta, čime se postiže utopljenost fasada u zelenilo, perivojni ugođaj gradske ulice. Nezaobilazna je ličnost - koja je ispravno osjetila duh svog vremena i bidermajeru dala reprezentativnu biskupsku palaču i tada čudesno lijepi park Ribnjak - biskup Aleksandar Alagović (1829.-1837.). Ne treba zaboraviti da je bidermajer istovremen s romantizmom i klasicizmom. Njihova su pretapanja prirodnija od samih podjela, koje su, iskreno rečeno, uvijek više teoretske nego praktične naravi. Bidermajeru se radije pripisuju obiteljske kuće nego reprezentativne zgrade jer se definira naručiteljem - građanskom klasom. S druge strane, funkcionalizam bidermajera prisutniji je u obiteljskim kućama nego u raskošnim palačama klasicističke dekoracije i nefunkcionalnih elemenata. Bidermajer je pojam praktičnog oblikovanja i reduciranja dekorativnih elemenata na ritmički nužan minimum. Saloni i streljane bitni su arhitektonski proizvod bidermajerskog vremena. Obilježio ga je graditelj Bartol Felbinger, čija brojna arhitekturna ostvarenja nemaju samo ugođaj svoga vremena već nose sva obilježja autorske posebnosti. Remek-djelom smatra mu se Narodni dom u Opatičkoj ulici br. 18 u Zagrebu iz 1847. godine, koji ima dvije reprezentativne fasade (s gornje i donje strane ulice), što je tipična bidermajerska originalnost umnožavanja namjena. Detalji stupova i stropa te galerija s ogradom od kovanog željeza jasno pokazuju novi bidermajerski duh 19. stoljeća, vremena indu-

strijalizacije, u kojemu željezo dobiva posebnu važnost, te ima pravo na prisutnost i u najreprezentativnijim prostorima. (Klasicizam bi ovdje gradio kamene balustrade ili bi galeriju drukčije rješavao. Graditelj Janko Jambrišak izgradit će 1862. zagrebački Paromlin, suvremeno zdanje u kojemu željezo pored uloge nosača ima i puno estetsko pravo sudjelovanja: željezni kapiteli i slična dekoracija.)

Pojam bidermajera odmah podrazumijeva svoga naručitelja, za razliku od pojma dizajna 20. stoljeća. Kreatori dizajna ukrajinske i ruske avangarde bili su prisiljeni emigrirati kako bi spasili glavu i kreaciju od svojih potencijalnih naručitelja. Štoviše, i izravni roditelj pojma dizajna, škola Bauhaus (čiji se datum otvaranja 1919. uzima službeno kao vrijeme rođenja pojma dizajna), imao je tešku i dramatičnu povijest društvenog nerazumijevanja i mržnje (u Weimar, 1919.-1924./25., Dessau, Berlinu 1925.-1933. da bi ga na kraju likvidirao nacistički režim). S druge strane, bidermajer ne nalazi svoje stalno mjesto u svjetskim interpretacijama povijesti umjetnosti, već biva klasno obilježen. Klasna obilježenost ne svrstava ga, međutim, u supkulturu. Naprotiv. Naručitelji bidermajera pripadaju dominirajućoj klasi. Pojam bidermajera po svemu je bliži dizajnu nego umjetnosti. Bidermajer je dominacija primijenjene umjetnosti, te je dakle najcjelovitiji i najneposredniji preteča dizajnu.

S vremenom će se pokazati da njemačka riječ *bieder* (pouzdan) nije tek pridjev koji određuje značaj pojave, nego relevantan leksem za stilski pojam bidermajera - piše Vladimir Maleković.

Primijenjena umjetnost zadire u sve segmente oblikovanja kao i dizajn. Od ponašanja do spomenara, od igračih karata do interijera, od žlice do parobroda. Od dizajna se razlikuje po vremenu i njegovim odrednicama, po društvenom statusu i klasnoj pripadnosti. Jedan od najluksuznijih brodskih salona i uopće brodskih interijera imao je brod "Višegrad" (kasnije "Karađorđe"), kojim se vozio car Franjo Josip po Jadranskom moru, birajući između Opatije i Trstena, koji su se nadmetali u ljepoti parkovne arhitekture. Opatija se lelujala u bogatom cvatu raznovrsnih kamelija i magnolija (Hirc). Odnos prema cvijeću imao je svoj

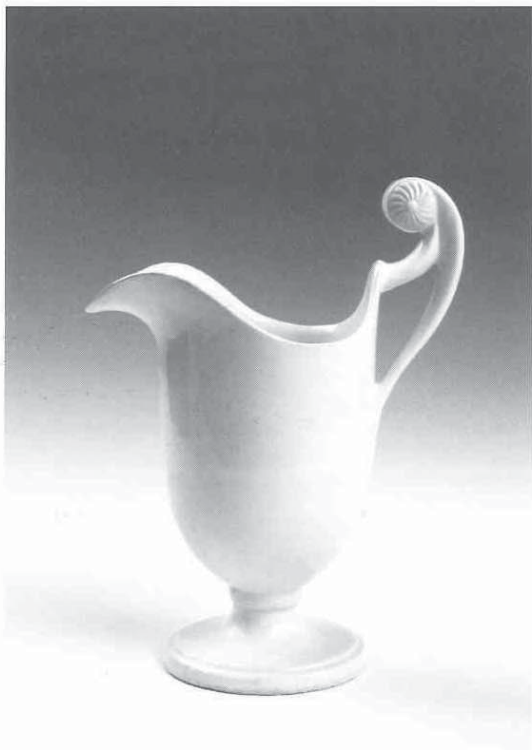

Salonska garnitura, Varaždin, oko 1835. / *Salon furniture, Varaždin, app. 1835*

znanstveni i oblikovni uzlet i dakako modni trend. Bidermajerski pušlek je baroknu raskošnu raznovrsnost i rokokoovsku dražesnost sveo na ujednačeno cvijeće i naročite bidermajerske aranžmane. Bidermajerski pušlek su kratke vrtnje ruže, još više njezini pupovi, buket nezaboravka (potočnica), koji se često nalazi kao dekorativni tekstilni elemenat. Zagrebački park Maksimir u vrijeme bidermajera uz angažiranje biskupa Haulika postaje bogatim parkom cvijeća i samotnih grupa drveća, livada i okolne šume - remek-djelo parkovne arhitekture.

Bidermajerska primijenjena umjetnost obuhvaća i okvire. Tipični bidermajerski okviri zasnivaju se na principu oblik u obliku: oval u kvadratu ili krug u kvadratu, ili pak nekoliko boja u boji: obvezatna crna u zlatnom i srebrnom okviru ili srebrnom i drvenom, odnosno u svim mogućim kombinacijama. Princip skrivanja oblika u obliku, odnosno miješanja medija nalazimo i u izradi satova. Bidermajerski satovi su audio-vizualne sprave kada ih interpretiramo suvremenim terminima. Štoviše postojale su posebne usluge adaptiranja uvoznih satova za hrvatske pjesme.

Inovacije i eksperimenti u potpuno suvremenom

Vrč, kamenina, Zagreb, oko 1836. / *The jug, stone, Zagreb, app. 1836*

duhu 20. stoljeća zahvaćaju i sliku. Bidermajerski praktični i istraživački duh smislio je mobilnu sliku: to jest sliku u slici: na pločicama koje kad se gledaju pod jednim kutom pokazuju jednu sliku, kad se gledaju pod drugim kutom pokazuju drugu sliku. Poduhvati ove vrste karakteristični su za lumino-kinetička istraživanja sedamdesetih godina našeg stoljeća. Dvovrata gitara koju je gitaristički virtuoz međunarodnog ugleda Ivan Padovec (1800.-1873.) konstruirao za sebe bila je novum, toliko ispred vremena da nije imao sljedbenika (takvu će gitaru sedamdesetih godina 20. stoljeća svirati Jimmy Hendrix, naravno sada električnu). Ali upravo je bidermajerska klima i potreba za umnožavanjem potakla ideju za dvovratom gitarom.

Bidermajerske inovacije i potreba za eksperimentom daju mu umjetničku mjeru. Njegova je stvaralačka (stilska) posebnost, čini se, upravo stvaranje oblika u obliku, multipliciranje, višenamjenskost proizašla iz čiste praktičnosti.

No pored funkcionalne strogosti i oblikovne pouzdanosti, dakle prevlasti primijenjene umjetnosti, u

bidermajeru se trajno javlja i ludički element: slobodnog, opuštenog, neobveznog, novog i za publiku iznenađujućeg oblika i sadržaja. Otkvačenost i zabava vidljiva u nekim rješenjima malih predmeta za svakodnevnu upotrebu nije samo odraz društvene narudžbe nego i stvaralačke slobode primijenjene umjetnosti. Bidermajerski duh skrivanja oblika u obliku otkrio je trodimenzionalnu slikovnicu, koja dosjetljivim rezanjem slika, slaganjem planova i sustavom poluga otvaranjem slikovnice kulise slike smješta u stvarni prostor. Bidermajerski smisao za skrivanjem i iznenadnim otkrivanjem stvorio je preteče kasnijim malim pornošalama: dakle, zatvorena slika prikazuje čudoredni dvorac, ali kad se otvori, pojavljuje se mladi par u strasnom zagrljaju. Bidermajer dobro odslikava svoje vrijeme, početak 19. stoljeća, u kojem industrijalizacija i demokratizacija stvaraju predmete masovne i jeftine potrošnje. Njihovo oblikovanje redovito zadivljuje bilo svojim ludizmom, bilo pak funkcionalnošću. Bidermajer dobro raspoznaje ciljane grupe, po spolu i dobi. Bidermajer je preteča dizajna 19. odnosno 20. stoljeća.

Početkom 19. stoljeća osvještava se medijska vrijednost predmeta za svakodnevnu upotrebu kao posljedica individualnih i nacionalnih buđenja. Potreba za stvaranjem predmeta poistovjećivanja raste. Rodoljubne, domoljubne i ine poruke ispisuju se na čašama, lepezama, vrčevima, čestitkama, kuhinjskim krpama. Bidermajeru pripada pionirsko vrijeme pisanja poruka u netipičnom mediju, svjesnog kreiranja predmeta poistovjećivanja, oblikovanja suvenira.

Vrlo popularni proizvodi osredečke staklane su čaše s rodoljubnim natpisima, tekstovima i stihovima, ukrašene ilirskim grbovima vlasnika i monogramima - piše Stanko Staničić u opsežnom i bogato ilustriranom katalogu izložbe. - U Osredek se izrađuju sve vrste uporabnog i ukrasnog stakla, na kojima se primjenjuju razne tehnike ukrašavanja, od brušenja stakla, matiranja, graviranja, oslikavanja transparentnim bojama, preko opletanja staklenim perlicama, bojenja stakla u masi, do tehnike prevučenog stakla, najomiljenije tehnike toga vremena.

Za bidermajer je karakterističan i tiskani dezen.

To revolucionarno otkriće, povezano uz industrijalizaciju, brzi tempo zbivanja i platežnu moć građanske klase, sačuvalo se do danas. Šarene haljine sada su dobile novu estetsku dimenziju.

Hrvatske svilane proizvodile su sirovinske čahure i niti svile koje se transportiraju dalje za izradu svilanih tkanina. Svilana u Križevcima proizvodila je najcjenjeniju nit za tkanje pod nazivom ilirska nit. Tkanine za žensku odjeću svijetlih su i pastelnih boja, prugastog, cvjetnog ili kariranog uzorka. Osim ovih uzoraka pojavit će se jedan posve bizaran: "a la Giraffe", inspiriran dolaskom prve žirafe u bečki zooški vrt 1828. - piše Jelena Ivoš u katalogu.

U namještaju i tapetama dominiraju okomite pruge, kao tipično bidermajerski izraz (svijetloplavo, bijelo i bordo te u kombinacijama s cvjetnim uzorcima). Dosljedan zarobljavanju forme u formu, bidermajer rado uske pruge uokviruje širokim, cvjetne, organske motive lepršavog ritma uokviruje strogim geometrijskim oblicima traka.

Tipično bidermajersko kiparstvo traži se u primjeni na grobljima. Željezni liveni kipovi i te kako dobro korespondiraju s vremenom 19. stoljeća! Portretne minijature u medaljonima ili kao mala poprsja izvanredan su oblik omasovljivanja kiparskih oblika.

Najbolji bidermajerski slikar unutar primijenjene umjetnosti, koju pokriva ovaj termin, svakako je Jakov Stager, slikar minijaturist koji je našao svoj moderni izraz u ovoj tipično bidermajerskoj vrsti. Njegovi portreti su mirni i solidni, imaju u sebi ponešto plošnosti, likovne intepretacije koja se udaljila od klasike i približila novim istraživanjima oblika moderne slike, koja preferira stilizaciju i redukciju boje. Prostor minijature podređuje se modernoj dekorativnosti, umjetnosti forme koja će trajati do današnjih dana. Minijatura Djevojka iz obitelji Eisenhut iz 1854. remek-djelo je i najava umjetničke plakadne plošnosti te dominacije kolorističke dekorativnosti i modernog saznanja o boji.

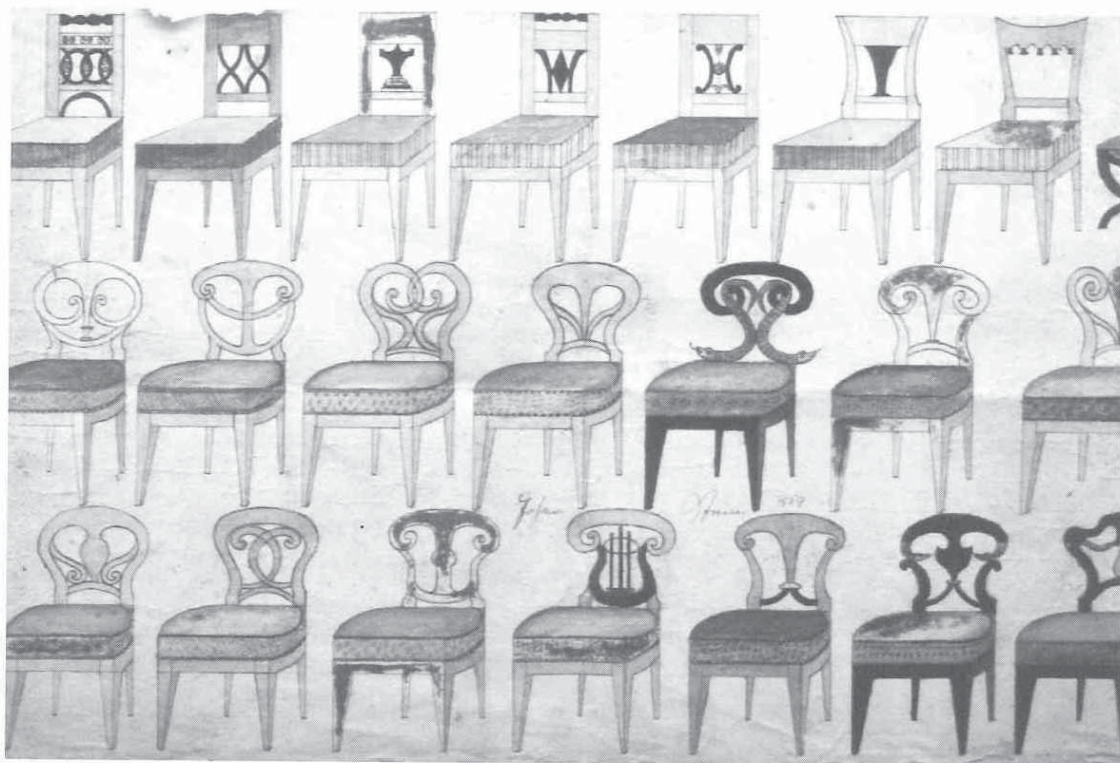
Bidermajer afirmira Ivana Zaschea u novoj, jednostavnijoj (u odnosu na klasične) grafičkoj tehnici litografije. Postoji niz imena hrvatskih slikara koji su u razdoblju bidermajera oslikavali crkve, slikali port-

Čaša, Osredjek, Hrvatska, sred. 19 st. / The glass, Osredjek, Croatia, mid. 19th century

rete, žanr-scene i krajolike, no najoriginalniji od njih i po svim interpretatorima povijesti umjetnosti prve polovine 19. stoljeća nedvojbeno najbolji slikar formiran u vrijeme bidermajera jest Vjekoslav Karas (1821.-1858). Njegov Dječarac, Djevojčica s lutkom, Gospoda Krešić remek-djela su koja mogu mirno biti uvrštena uz Milleu i Corou, kojima pripada i generacijski, a na izvjestan način i sudbinski. Oblik i boja simbolički su instrumenti čiste likovne poruke. Slike je stvarao više po srcu nego po oku, djelo je više plod interpretacije nego zbilje.

Ako je bidermajer podigao primijenjenu umjetnost na najvišu moguću razinu za nove potrebe nove građanske klase (u koju su se stopili i plemići), onda je logično da se industrijalizacija, koja je ugrozila ovaj visoki domet osviještene i konzumirane ljepote, morala kanalizirati. Tome je doprinio upravo Muzej za umjetnost i obrt, kojemu je od početaka (1888.) povjeren važan zadatak unapređivanja odnosa spram ljepote djela primijenjenih umjetnosti (obrta) i umjetnosti same. U to vrijeme u Parizu se još gradi najveća

Crtež stolaca, Varaždin (?), 1829. / *The drawing of the chairs, Varaždin (?), 1829*

skulptura 19. stoljeća, Eiffelov toranj, simbol novih težnji, novih materijala i novog poimanja namnoženog svijeta: svijeta predmeta i njihova oblikovanja.

Summary

Branka Hlevnjak: Biedermeier in Croatia

The exhibition *Biedermeier in Croatia* in the Arts and Crafts Museum, is one of the capital projects that determine things, find the position of the Croatian part in the history of Europe, make the established notions questionable and open way for new interpretations. It is equally valuable in projects of this kind that material can be viewed on one spot. It gives you an opportunity to see what is normally available only in segments in a regular museum display, or is not available at all. There is also the book, the catalogue that treats the above-mentioned material. The book, of course, remains as a permanent document and knowledge resource, as the deposit of the history of art and a challenge for interpretation.

When speaking about the exhibition as such, one

needs to point out the layout by Oleg Hrzić, and work of the selection of curates led by the Museum Manager. They have succeeded in making Biedermeier understandable and recognisable to the wide audience through a selection of representational exhibits laid out with spatial and symbolic accents, avoiding overcrowding the space. Numerous arrangements were formed: from Biedermeier interiors to exteriors, from bright atmosphere of a room to functional furniture, from masterful floral arrangements to park architecture, from a national souvenir to an occasional street scenography, from a spoon to a photograph.